

הרב נריה גוטל

לקחים עכשוויים מנאומי יהודה המכבי

עתות מצוקה לא חסרו לעם ישראל, לא בעבר אף לא בהווה. עת עת לפי דרכה, עת עת לפי מצוקתה ועניינה, וכל זמן ושעה ייחודה עימה, ובכל זאת "מעשי אבות" שהם "סימן לבנים" מחייבים אותנו להתבוננות במעש הקדמונים ובהנהגותיהם, בחינת: כזה ראה ו... לעיתים "עשה" ממש כך, לעיתים שנה – שדרג והתאם - בהתאם לנסיבות משתנות, ופעמים שקול והחלט כי היותר נכון הוא כלל וכלל לא להתחשב. ברם תמיד ותדיר התבונן תחילה ב"מעשה האבות". הוא שלימדנו הרמב"ן, בהקדמתו – הנדירה למדי - בראש פרשת וישלח: "נכתבה הפרשה הזאת... רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשו, וראוי לנו לאחוז בדרכו של צדיק, שנזמין עצמנו לשלושת הדברים שהזמין הוא את עצמו...". ובמדרש לקח טוב (שם) אמרו זאת ככלל: "כל מי שרוצה לרצות מלך או שלטון ואינו יודע דרכם וטכסיסיהם, יניח פרשה זו לפניו וילמוד הימנה טכסים פיוסים וריצויים". ולא רק פרשייה זו יניח לפניו, אלא גם את מגילת אסתר (כ"י חמאת החמדה, מובא בתורה שלמה, בראשית לב, יט), שגם ממנה מבוא להתנהגות אסטרטגית וטקטית: "ילמד ממנה האידך יעשו והאידך ידברו" (ור' תו"ש שם, אותיות כג, ח). לאמיתו של דבר, כבר תנאים נהגו כך, ולימדונו לדורות: "רבינו אמר לרבי אפס, כתוב חד אגרא מן שמי למרן מלכא אנטונינוס, קם וכתב מן יהודה נשיאה למרן מלכא אנטונינוס, נסבה וקרייה וקרעיה, אמר ליה כתוב מן עבדך יהודה למרן מלכא אנטונינוס, אמר ליה רבי מפני מה אתה מבזה על כבודך, אמר ליה מה אנא טב מן סבי לא כך אמר כה אמר עבדך יעקב" (בראשית רבה עה, ה).

בעקבות זאת נבקש להתבונן בקצרה בהילוכו של יהודה המכבי בעת מצוקה שכמעט ואין למעלה ממנה – מאבקי גוף ונפש עם יוונים ועם מתיוונים, מאבקים כלפי חוץ ומאבקים כלפי פנים, מאבקו של קומץ אל מול מסות, מאבק של "כנופייה" אל מול מימסד. אך זאת נקדים ונאמר ונדגיש: "דומה" אינו "זהה" ו"השוואה" אינה "מקבילה מליאה". בהתאם לכך, כל שייאמר להלן מסוייג ומתוחם כדבעי ואין להקיש ממנו אלא ללמוד ממנו. זאת ועוד נדגיש: מאחר ורובי המקורות שלהלן אינם "כתבי הקודש" ויש המהרהרים-מערערים עליהם, לכן תוקף התימוכין יהא מוגבל, אם כי בעובדה שהכיוונים המרכזיים חוזרים ונישנים; בעובדה שיש בהם מן היישום להוראותיה של תורה; כמו-גם בעובדה שהם אינם מנוגדים להלכה, בהחלט כן ניתן לראות בהם משאב ויתנא דמסייע' (ור' שו"ת עזרת כהן, סימנים י-יא).

*

אחד הדברים היותר מרשימים בתיעוד החיצוני את מעשיו של יהודה המכבי, הוא הנהגתו הפוסעת עקב בצד אגודל אחר הוראותיה של הלכה בשאלת דרכה של לוחמה. לא זה המקום לדון בדבר בפרוטרוט (ור' מש"כ בנדון: שנה בשנה תשנ"ד, עמ' 229 ואילך), אך אחת הנקודות הבולטות היא יישומו את הלכות כהן משוח מלחמה.

בדברים (כ, א-ד) הורתה תורה: "כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי ד' אלוך עמך המעלך מארץ מצרים. והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם. ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם. כי ד' אלוך עמך ההולך עמכם להושיע אתכם...". הוראה זו תורגמה הלכה למעשה במשנה סוטה (ח, א): "משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם בלשון הקדש

היה מדבר... ואמר אליהם... על אויביכם ולא על אחיכם לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין
שאם תפלו בידם ירחמו עליכם... על אויביכם אתם הולכים שאם תפלו בידם אין מרחמין עליכם...
אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצוח חרבות אל תיראו מפני הגפת תריסין ושפעת הקלגסין
אל תחפזו מקול קרנות אל תערצו מפני קול צווחות, כי ד' אלהיכם ההולך עמכם, הן באין בנצחונם
של בשר ודם ואתם באים בנצחונם של מקום, פלשתים באו בנצחונם של גלית מה היה סופו לסוף
נפל בחרב ונפלו עמו, בני עמון באו בנצחונם של שובך מה היה סופו לסוף נפל בחרב ונפלו עמו,
ואתם אי אתם כן כי ד' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם וגו' זה מחנה הארון". והוסיפו בגמרא
שם (מב ע"א): "אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו - כנגד ארבעה דברים שעובדי
כוכבים עושים: מגיפין ומריעין צווחין ורומסין".

כאשר הרמב"ם מציין למצוה זו (ספר המצוות, מצות עשה קצא) הוא מבהיר שהכהן המשיח אינו
צריך "להינעל" רק על נוסח זה, המוכתב. אדרבה, עליו "להתאים" את נאומו למציאות העכשווית
שלנגד עיניו, כאן, כ"פשוטות המתחדשים בכל יום": "... יאמר בתוכחתו הלשון הנזכר בתורה,
ויוסיף על זה מאמרים יעוררו העם למלחמה ויביאם להסתכן בנפשם לעזור דת האל ולשמרה
ולהינקם מן הסכלים בה המפסידים יושר המדינות...". בעל ספר החינוך (מצוה תקכו) ביאר מדוע
הנאום נישא דוקא על ידי אותו כהן חשוב: "כי בשעת מלחמה צריכים אנשי המלחמה חיזוק,
ומפני שהאדם נשמע יותר כשהוא נכבד, ציוותה התורה להיות הממונה לחזק בדברים טובים מן
הכהנים שהם מבחר העם".

נסכם אפוא: א. איש המעלה, שדבריו נשמעים, הוא זה שצריך לשאת את נאום החיזוק והעידוד;
ב. מרכיבי הנאום הם: 1. מניעת אשלייה – בל ישלו עצמם הלוחמים; לפנייהם מתייצב אויב קשה
ואכזר, לא "אויב" חנון ורחום; 2. יידוע – הלחימה כוללת לא רק היבטים פיסיים אלא גם היבטים
מורליים; 3. חיזוק – אמונה ובטחון בד'; 4. עידוד – איזכור תקדימים היסטוריים.

*

אמירה תיאורטית זו, קיבלה יישום פרקטי אצל יהודה המכבי. לפני כל אחד מן הקרבות הגדולים,
נשא יהודה – הכהן! – המכבי נאום מרשים ומתועד. מה היו מסריו?

א. באחד מהם הוא מונע מן הלוחמים שאיתו כל אשלייה: "כי טוב לנו למות במלחמה מראות
ברעות עמנו ומקדשנו, וכאשר יהיה הרצון בשמים כן יעשה" (מקבים א' ג, נט). הוא אינו מביט
נצחון. הוא מבהיר מהו הערך עליו נלחמים, הוא ממקם את החיים כמגומדים אל מול הערך, אך
בסופו של דבר "כאשר יהיה הרצון בשמים כן יעשה", ואולי נובס. יש מן הסתם שהיו רואים פסול
בנאום כזה. לא יהודה, שאינו טומן ראשו בחול כבת יענה; שמביט למציאות ריאלית בלא כחל
וסרק; שידוע שאולי יפסיד במערכה אך נחוש למלא שליחותו, שכן התברר לו שזו היא עתה
"חובתו בעולמו", להיאבק, יהיה מה שיהיה [ובסגנונו – "טוב למות" – קדם לטרומפלדור].

ב. לקרב נגד חיילי סירון, במעלה בית חורון, יהודה יוצא "במתי מעט". הלוחמים, שהיו מודעים
לכך, אמרו ליהודה "איך נוכל אנחנו המעטים להילחם עם ההמון החזק הזה", ועוד הוסיפו
"ואנחנו עייפים לא אכלנו היום". הם מצביעים אפוא על נחיתות שאיננה רק כמותית אלא גם
פיסית ומורלית, אחר שמן המפורסמות הוא כי "הצבא צועד – או אינו צועד – על קיבתו!" על כך
משיב יהודה: "ויאמר יהודה, נקל כי יסוגרו רבים בידי מעטים ואין מעצור לפני שמים להושיע
ברבים או במעטים, כי לא ברוב חיל נצחון המלחמה ומן השמים הגבורה. הם באים אלינו ברוב
גאוה ופשע להשמיד אותנו ואת נשינו ואת בנינו ולבז אותנו, ואנחנו נלחמים על נפשותינו ועל
תורתנו, והוא יגוף אותם לפנינו ואתם אל תיראו מפניהם". לאמור: כמות איננה הרכיב היותר-

משמעותי, אף "נקל" לגבור עליו, ברצון ד'. הרכיב היותר משמעותי הוא המוטיבציה, האמונה והבטחון המוחלטים בצידקת הדרך. הם, היוונים, אינם אלא כובשים גאים ופושעים המעוניינים בהשמדה ובביזה, אנחנו לעומת זאת מתגוננים ולוחמים "על נפשותינו ועל תורתנו". ואכן, בסייעתא דשמיא "כאשר כילה לדבר, נפל עליהם פתאום, וינגף סירון ומחנהו לפניו..." (חשמונאים א' ג, טז-כד).

כל הקורא את נאומו-זה של יהודה, נזכר ללא ספק בדברי חנה (שמואל א' ב, ד-ט): "קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל... רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחושך ידמו כי לא בכוח יגבר איש..."; בדברי דוד (תהלים לג, טז-יח): "אין המלך נושע ברוב חיל גבור לא ינצל ברוב כח, שקר הסוס לתשועה וברוב חילו לא ימלט, הנה עין ד' אל יראיו למיחלים לחסדו"; בדברי הנביא זכריה (ד, י - הפטרת חנוכה!): "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ד' צב-אות"; ומן הסתם גם בתפילת יהושפט מלך יהודה, לפני המלחמה בבני מואב ובני עמון (דברי הימים ב' כ): "ויאמר, ד' אלוקי אבותינו הלא אתה הוא אלוקים בשמים ובארץ ואתה מושל בכל ממלכות הגויים ובידך כח וגבורה ואין עמך להתייבב... והנה הם באים עלינו לבא לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו. אלוקינו, הלא תשפט בם כי אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו, ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו...", ומיד התבשר כי אכן "כה אמר ד' לכם, אתם אל תיראו ואל תחתו מפני ההמון הרב הזה כי לא לכם המלחמה כי לאלוקים... לא לכם להילחם בזאת, התייצבו עמדתו וראו את ישועת ד' עמכם יהודה וירושלים, אל תראו ואל תחתו".

רוצה לומר: אף יהודה לא "יצר" את נאומו "יש מאין". גם הוא שם לנגד עיניו את "מעשה אבות ואמהות" שקדמוהו, בהם ראה "סימן" ומהם שאב כיוון, דרך, תעצומות וסגנון.

ג. מהלך דומה מתואר גם בנאומו של יהודה לפני המערכה על יד עמאוס, נגד תלמי, ניקנור וגורגיאס (חשמונאים ב' ח, טז-כא): "והמכבי אסף את אשר אתו שלושת אלפים מספרם וידבר על ליבם בל ייפול רוחם מפני הנבלים ובל יפחדו מפני המון גויים הרב היוצאים להילחם בהם לא בצדק, כי אם עליהם להילחם בגבורה ולשוות נגד עיניהם את הנבלה אשר נעשתה ברשעתם במקום הקודש בלא משפט, ואת הריסת העיר המחורפת והשבתת מוסדות האבות, והם בוטחים בנשק ובכוח ידם ואנחנו בוטחים באל שדי אשר בכוחו להפיל בתנועה אחת את היוצאים לקראתנו ואת כל העולם כולו. ויספר להם גם על תשועת האבות ושבימי סנחריב אבדו מאה ושמונים וחמישה אלף...". גם כאן המסרים דומים: רבים ונבלים מזה – צדק ומניעת עוול מזה; בטחון בנשק מזה – בטחון בד' מזה, עם שהוא מוסיף ומציין תקדימים היסטוריים: תשועת האבות ומפלת סנחריב.

ד. לפני המערכה בבית צור איננו שומעים אמנם על נאום אך אנחנו מתוודעים לתפילת יהודה, תפילה שיתכן ונישאה בהמון וכך שימשה מעין 'תחליף' לנאום: "וירא את המחנה הכבד ויתפלל ויאמר, ברוך אתה מושיע ישראל המשבית עברת הגיבור ביד דוד עבדך והמוסר מחנה פלשתים בידי יהונתן בן שאול ונושא כליו. סגר נא את המחנה הזה בידי עמך ישראל ויבושו בחילם ובסוסייהם. תן להם מורך ושביר אומץ חזקתם ורעדו בשברם. הפילם בחרב אוהביך ויהללך כל יודעי שמך בתודה" (חשמונאים א' ד, לב-לד). שני תקדימים: גלית ביד דוד ופלשתים בידי יונתן ונושא כליו – גבור ביד חלש ורבים ביד מעטים. בנוסף, ישנה תחינה לדמולריזציה של האויב: מורך, רעד, שבירת האומץ אצלם - התגברות, הלל והודאה אצלנו.

ה. מעין דברים אלה, גם לפני המערכה נגד ניקנור, במעלה בית חורון (חשמונאים ב' טו, ח-כד): "ויהי מעודד את אנשיו לבלתי ירא מהתנפלות הגויים ולזכור גם עתה את התשועות אשר היו להם

מן השמים ולקוות גם עתה לנצחון אשר ינחילם אדון כל. ובנחמו אותם מן התורה ומן הנביאים ובהזכירו להם על המלחמות שהיו להם, עורר בהם רוח גבור ובאמצו את רוחם ויעודדם למלחמה בהראותו להם על מעל הגויים ועל הפרם את שבועתם. ויזיין את כל איש מהם לא כן בבטחון מגן ושריון כמו בבטחון דברים טובים, ובספרו חלום המתקבל על הדעת שימח את כולם". גם כאן מאוזכרים תקדימים היסטוריים המוכרים לכול "מן התורה ומן הנביאים", גם כאן ישנה העמדה על "מעל הגויים" מזה ועל צידקת המאבק מזה. יותר מכל מרשים המשפט האומר במה כן חימש יהודה את הלוחמים ובמה לא חימש אותם: "בטחון מגן ושריון" לא יכול היה יהודה לספק להם, "בטחון דברים טובים" כן יכל וכן סיפק, וה"חלום" הטוב ודאי סייע גם הוא למורל. בהמשך, ממש על סף הקרב, יהודה מפיל תחינה: "ובהיאסף כבר האויבים והחייל נערך והפילים הועמדו במקומות הנוחים והפרשים ניצבו בקרנות... וכה קרא ויאמר, אתה ד' שלחת את מלאכך בימי חזקיהו מלך יהודה ויך במחנה סנחריב מאה ושמונים וחמש אלף. ועתה אלוקי השמים שלח נא מלאכך טוב לפנינו למען ייראו ויחרדו. בכח זרועך יוכו אלה אשר באו לחרף עם קודשך – ובדברים האלה כילה". במקרה זה אנחנו יודעים שהעידוד והתפילה אכן חדרו ללב הלוחמים, שהחליטו לשנות טקטיקה בצורת הלחימה: "מאומצים בדברי יהודה היפים והחזקים ככה המעודדים לגבורה והמאוששים את נפשות הצעירים, גמרו בדעתם לבלתי ערוך מחנה כי אם להתנפל בגבורה..."

ו. משעה שכך נהג יהודה שוב ושוב, עוד פעם ועוד פעם, תפסו הלוחמים עצמם את העיקרון ולפני ההסתערות על חומות העיר כספין הנצורה, הם כבר אינם נזקקים ליהודה. הם עצמם נושאים עיניהם וליבם למרום, קוראים "אל אדון העולם", לומדים ומסיקים בעצמם מתקדים היסטורי – יהושע ביריחו – ומסתערים: "והאנשים אשר עם יהודה קראו אל אדון העולם הגדול אשר בלי אילי ברזל ומצורות הפיל את יריחו בימי יהושע, וישתערו כפריצי חיות אל החומה". המסר הופנם.

*

"מעשה אבות סימן".

נמצאנו למדים על דרכי טיפול במצבי משבר, מצוקה וצרה, של הכלל ואולי גם של הפרט: ראשית, מניעת אשלייה. אל לנו להשלות את עצמנו ואת זולתנו. עצימת עיניים, אמירה שאננה ש"היה בסדר" מזה או ש"העסק אבוד" מזה, ריפיון מעשייה ומיכולת שינוי, אינה דרכנו. באופן מפוכח וקר צריך לנתח את המציאות, לדעת מחד מה כבר נעשה אך גם לדעת מאידך מה הפיך ונתון בידנו להיעשות. בשום אופן לא לשדר מסר משלה, מטעה ומסוכן שמובטחים אנחנו שלא יקרה כלום. עלול לקרות, וחובתנו מסתכמת בהשתדלות מירבית.

שנית, המיקוד בנפש. חיוני למקד את המאמץ לא רק בהיבט המעשי אלא – בראש וראשונה – בהיבט הנפשי. על מורל יקום – או חלילה יפול – דבר. חובת אנשי המעלה – ודוקא הם – לחזק כוחות נפש, בבטחון ובאמונה.

שלישית, מוטיבציה. החדרת הכרה מוחלטת בעול מזה ובצידקת הדרך מזה. למידה, הבהרה, הפנמה מבוססת של כיוון, דרך, שיטה.

רביעית, למידה מתקדימים. "זכור ימות עולם" כציווי וכהוראה מעשיים. סקירת מאבקים, התמודדויות, לחימה עם מיגוון מצבי מצוקה, ומודעות לתשועת ד' כהרף עין.

*

חז"ל אמרו במסכת מגילה (יא ע"ב): "במתניתא תנא - לא מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה, לא געלתיים בימי יונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיהו כהן גדול...". חזקה על מי שלא מאס באבותינו בימי כשדים ולא געל אותם בימי יונים, שיעמיד תשועה לעמו ישראל בכל עת ובכל שעה. בימים ההם – בזמן הזה.